

Η κρίση και οι μετασχηματισμοί στο ευρωπαϊκό εποικοδόμημα

γράφει ο ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ*

Στο παρόν άρθρο μελετώνται οι μετασχηματισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) ως συνάρθρωση της δυναμικής της οικονομικής κρίσης και των δομικών τους αντιφάσεων. Τυπολογικό χαρακτηριστικό των μετασχηματισμών της ΕΕ, και κυρίως της ΟΝΕ, είναι η πλήρης αυτονόμηση της εκτελεστικής εξουσίας με τη μετατόπιση ισχύος σε άτυπους μηχανισμούς, όπως το Eurogroup, και την περαιτέρω πολιτικοποίηση οικονομικών τεχνοκρατικών δομών, όπως η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), που συγκροτούν έναν ιδιότυπο οικονομικό μηχανισμό κράτους, ο οποίος είναι πλήρως θωρακισμένος από τη δυναμική των ταξικών αγώνων. Η πολιτικοποίηση της οικονομίας και η αδιαμεσολάβητη κυριαρχία της αστικής τάξης, αν και μοιάζει με εξαφάνιση της πολιτικής ως διακριτής σφαίρας, εντούτοις αποτελεί πολιτική επανοργάνωση του πλαισίου αναπαραγωγής με στοιχεία που προσομοιάζουν σε μια καινοφανή μορφή Κράτους Έκτακτης Ανάγκης (ΚΕΑ).

Στην ενότητα αυτή θα μελετήσουμε συνοπτικά τις αλλαγές που επέφερε η παρούσα κρίση στους θεσμούς και στις δομές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ιδιαίτερα της Ευρωζώνης¹. Τον τρό-

πο δηλαδή με τον οποίο εγγράφονται υλικά και θεσμικά οι αλλαγές των ταξικών συσχετισμών σε εθνικό και διε-

ως διαρκής συμβιβασμός των εθνικών συμφερόντων που την αποτελούν. Αντίθετα, η Ευρωζώνη, ως πιο σφιχτή και ισχυρή ένωση (λόγω κοινού νομίσματος) αποτυπώνει σε πραγματικό χρόνο τους ταξικούς και τους ενδοκρατικούς ανταγωνισμούς, καθώς και τις αλλαγές που επιφέρει η κρίση.

1. Θα επικεντρωθούμε ιδιαίτερα στην Ευρωζώνη γιατί, εκτός των άλλων, η ΕΕ λόγω μεγέθους και γραφειοκρατίας μοιάζει στη διάρκεια της κρίσης να πορεύεται δυσκίνητα, με τη δύναμη της αδράνειας και

θνές επίπεδο, αλλαγές που αποτελούν το συνοπτικό περιεχόμενο της κρίσης. Με την έννοια «μετασχηματισμοί του ευρωπαϊκού οικοδομήματος» ορίζουμε τις –ολοένα και κυριάρχες– άτυπες/μη θεσμικά κατοχυρωμένες πρακτικές λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής των τελευταίων ετών, καθώς και τη συνεπαγόμενη διαδικασία θεσμικής τους έκφρασης. Η διαδικασία αυτή παράγει το νέο ευρωπαϊκό οικοδόμημα που θα εκφράσει νομικά, ιδεολογικά και πολιτικά τη νέα κοινωνική ισορροπία, συντελώντας στην αναπαραγωγή της, εγκαινιάζοντας –αν και εφόσον η κρίση ξεπεραστεί– έναν νέο κύκλο συσσώρευσης κεφαλαίου, όψεις του οποίου είναι ήδη ορατές μέσω της λεηλασίας των δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών.

Οι μετασχηματισμοί στις δομές της ΕΕ και της Ζώνης του Ευρώ αποτελούν τη λογική ολοκλήρωση του ταξικού περιεχομένου τους και όχι κάποια παρέκκλιση από το αφηρημένο ιδεώδες του ευρωπαϊκού κεκτημένου (Lordon, 2014).²

Η ΕΕ εξαρχής συμπύκνωσε τον συντριπτικό συσχετισμό δύναμης, σε διεθνικό και εθνικό επίπεδο, του κεφαλαίου σε βάρος της εργασίας. Η ΕΕ ήταν και είναι η θεσμική υλικότητα της κυριαρχίας του κεφαλαίου και ιδιαίτερα της κυριάρχης μερίδας του. Συγκροτήθηκε την εποχή της χρηματιστικοποίησης, συμπυκνώνοντας ακριβώς την υπαγωγή των κοινωνικών σχέσεων στο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο και την πολιτική-θεσμική τους αποκρυστάλλωση.

Οι μετασχηματισμοί που λαμβάνουν χώρα στο «σώμα και το πνεύμα» των ευρωπαϊκών θεσμών αποτελούν κίνηση στο εσωτερικό του θεσμικού πλαισίου της ΕΕ με στοιχεία τομής και συνέχειας. Γι' αυτό και οι άτυπες-εξωθεσμικές πρακτικές των τελευταίων ετών (η ανάδειξη του άτυπου Ευροgroup σε αποφασιστικό όργανο, ο ανοιχτά πολιτικός ρόλος της ΕΚΤ) δεν θεωρήθηκαν από τους θεσμι-

κούς μηχανισμούς της ΕΕ παραβίαση κάποιων αρχών, αλλά αποδεκτή και αποδοτική πρακτική εντός του δοσμένου θεσμικού πλαισίου. Αντίθετα, η καθιέρωση αυτών των άτυπων πρακτικών και η νομιμοποίησή τους μέσω και της επίκλησης της έκτακτης ανάγκης (όπως το άνοιγμα των αγορών της επόμενης μέρας!) παράγει τη νέα ευρωπαϊκή νομιμότητα.

Σύμφωνα με τη μαρξική θεωρία, το πρακτικό-ταξικό περιεχόμενο του κράτους ορίζει τη θεσμική του έκφραση. Η υλικότητα των κρατικών μορφών συνίσταται ακριβώς στο ότι εγγράφουν τους κοινωνικούς συσχετισμούς, επομένως εσωτερικεύουν και τις αλλαγές αυτών των συσχετισμών. Η εγγραφή των αλλαγών στο εσωτερικό των κρατικών μορφών σχεδόν σε πραγματικό χρόνο εκκινεί ως πρακτική και ως ιδεολογία και μετά θεσμοποιείται. Οι παραδοχές αυτές αποτελούν εργαλεία ανάλυσης των μετασχηματισμών των ευρωπαϊκών πρακτικών και θεσμών στη διαλεκτική τους αλληλεπίδραση, παρ' όλη τη διαφορά του επιπέδου ανάλυσης (από το κρατικό στο διακρατικό).

Ο τρόπος εγγραφής των αλλαγών των κοινωνικών συσχετισμών και της σχέσης οικονομίας-πολιτικής αποτυπώνεται στις σχέσεις ανάμεσα στις δομές και στους μηχανισμούς του κράτους, στην ανάδειξη, εγκάρσια με το θεσμικό σώμα του κράτους, άτυπων μηχανισμών, που παραμένουν πλήρως θωρακισμένοι από το ίχνος των ταξικών αγώνων και εκφράζουν άμεσα το συμφέρον του κεφαλαίου. Με αυτή την έννοια, οι αλλαγές στους ευρωπαϊκούς θεσμούς αποτελούν την αστική πολιτική πρόταση υπέρβασης της κρίσης. Διακρίνουμε εδώ ένα τυπολογικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής-πολιτικής δυναμικής της κρίσης και της αστικής απάντησης σε αυτήν. Η υπέρβαση της κρίσης του 1973 από το κεφάλαιο υπήρξε μια διαδικασία συγκρότησης και από τα κάτω (πρακτικές στο όριο της θεσμικής νομιμότητας) όσο και από τα πάνω (πολιτικές αποφάσεις, νομοθεσία κτλ.) που παρήγαγε τελικά το νέο πολιτικό-οικονομικό πλαίσιο αναπαραγωγής. Αντίστοιχα και η απόπειρα

2. Για ενδεικτική βιβλιογραφία που τεκμηριώνει τον εγγενή νεοφιλελεύθερο χαρακτήρα της ΕΕ και της Ευρωζώνης βλ. επίσης Anderson, 2009· Durand, 2013· Μαυρουδέας, 2011.

υπέρβασης της παρούσας κρίσης, που εξελίσσεται μέσα από τη διαλεκτική αλληλεπίδραση άτυπων πρακτικών και θεσμικών πολιτικών αποφάσεων, μέσα από αντιφάσεις και αντιθέσεις, παράγει δυνητικά τις νέες μορφές κοινωνικής αναπαραγωγής με στόχο την επανεκκίνηση της καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση ως τμήμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής αρχιτεκτονικής

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση αποτυπώνει, καταρχάς, τον ανταγωνισμό του ευρωπαϊκού κεφαλαίου με τα υπόλοιπα καπιταλιστικά κέντρα (ΗΠΑ, Κίνα, Ρωσία). Ο στόχος του συνασπισμένου ευρωπαϊκού κεφαλαίου (γιατί η ΕΕ, αν και υπερεθνικός οργανισμός, δεν καταργεί το έθνος-κράτος, αλλά αποτελεί τη θεσμική και υλική συνένωση της ταξικής εξουσίας των κρατών-μελών) ήταν η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής οικονομίας σε συνθήκες όξυνσης του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Η Συνθήκη της Λισαβόνας αποτελούσε τη ρητή διατύπωση της επιθυμίας του ευρωπαϊκού κεφαλαίου να καθιερωθεί ως παγκόσμιος ηγεμόνας, με το ευρώ να φιλοδοξεί να αποτελέσει την εναλλακτική στο δολάριο ως παγκόσμιο αποθεματικό νόμισμα. Οι εγγενείς αντιφάσεις όμως της ευρωπαϊκής ενοποίησης κατέστησαν πρακτικά ανέφικτο τον επί ίσοις όροις ανταγωνισμό με το αμερικανικό κεφάλαιο. Η παραγωγικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας δεν έπαψε ποτέ να υπολείπεται της αμερικανικής, ενώ η ανάδυση νέων ανταγωνιστών, όπως η Κίνα, που δεν φέρουν τα «φορτία» του κράτους πρόνοιας και του αντίστοιχου κοινωνικού συμβολαίου, ναρκοθέτησε ακόμα περισσότερο τις προοπτικές μιας μελλοντικής ευρωπαϊκής κυριαρχίας. Η καταστροφική δυναμική της παρούσας κρίσης δεν έχει, προς το παρόν τουλάχιστον, αλλάξει τον παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμης.

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση αποτυπώνει τους ενδοευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς

και τη μάχη για την ηγεμονία στο εσωτερικό της ΕΕ και της Ευρωζώνης. Η ενοποίηση οικονομιών διαφορετικής ισχύος και επιπέδου παραγωγικότητας αναπόφευκτα συμπυκνώνει αφενός την τάση διεθνοποίησης του κεφαλαίου, αφετέρου την κυριαρχία του ισχυρότερου εθνικού κεφαλαίου, υπονομεύοντας μεσοπρόθεσμα τις οικονομίες των κρατών-μελών (Σακελλαρόπουλος, 2014: 31). Ακριβώς όπως το αστικό κράτος ενοποιεί τις μερίδες της αστικής τάξης, όχι σε ισότητα αλλά σε ιεραρχική βάση, έτσι και η ευρωπαϊκή ενοποίηση προϋποθέτει και εκφράζει την ηγεμονία του κυρίαρχου αστικού συμφέροντος. Αντίστοιχα, και η «παγκοσμιοποίηση» μέσω της χρηματιστικοποίησης συνδέεται άρρηκτα με την ηγεμονία-κυριαρχία του αμερικανικού κεφαλαίου και του δολαρίου ως παγκόσμιου αποθεματικού νομίσματος (Σακελλαρόπουλος, 2014: 28).

Η παραπάνω σκιαγράφηση των παγκόσμιων συσχετισμών εξηγεί αφενός πώς οι ΗΠΑ κατάφεραν να εξαγάγουν ως ένα βαθμό την κρίση στον υπόλοιπο κόσμο και να διατηρήσουν την πρωτοκαθεδρία τους, αφετέρου την εσωτερική-κευση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στις δομές της ευρωπαϊκής ενοποίησης και τη μετατροπή ειδικά της Ζώνης του Ευρώ σε «αδύναμο κρίκο» της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας. Με αυτή την έννοια, η ΕΕ και η Ευρωζώνη συμπυκνώνουν την αναπαραγωγή των ταξικών σχέσεων στο εσωτερικό των ξεχωριστών κοινωνικών σχηματισμών, τις διακρατικές σχέσεις των κρατών-μελών και την εσωτερικοποιημένη και «εξ επαγωγής» αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων παγκόσμια, τη λεγόμενη δηλαδή ιμπεριαλιστική αλυσίδα (Πουλιαντζάς, 1981: 57).

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως θεσμική υλικότητα της καπιταλιστικής αναπαραγωγής

Η ευρωπαϊκή νομισματική ενοποίηση ήταν εξαρχής η θεσμική υλικότητα, ο

υλικός χώρος αναπαραγωγής του συνασπισμένου ευρωπαϊκού κεφαλαίου και η απόπειρα ενοποίησης του ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου υπό γερμανική ηγεμονία. Οι θεσμοί και οι δομές της αποτελούν το πεδίο εγγραφής των ενδοκαπιταλιστικών ανταγωνισμών, κυρίως του γερμανικού, με το γαλλικό κεφάλαιο, και την απόπειρα άρσης αυτών των ανταγωνισμών με στόχο τη δημιουργία του απαραίτητου, για την καπιταλιστική αναπαραγωγή, οικονομικού και πολιτικού πλαισίου.

Το Μάαστριχτ, η Συνθήκη της Νίκαιας και η Στρατηγική της Λισαβόνας (αλλά γενικότερα και κάθε δικαιопαραγωγική θέσμιση εντός του ευρωπαϊκού πλαισίου) δημιούργησαν το πολιτικό-νομικό εποικοδόμημα που θα εξασφάλιζε την προνομιακή αναπαραγωγή –σχεδόν με μηδενικό ρίσκο– για τις κυρίαρχες μερίδες του κεφαλαίου και θα αναβάθμιζε τον γεωπολιτικό ρόλο του ευρωπαϊκού κεφαλαίου.

Η ΕΕ και η Ευρωζώνη συγκροτήθηκαν στη συγκεκριμένη τους μορφή³ μέσα

3. Ενδεικτικοί σταθμοί στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης είναι οι ακόλουθοι:

- 1951: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) με ιδρυτικά μέλη τη Γαλλία, τη Δ. Γερμανία, την Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, το Βέλγιο και την Ιταλία.
- 1957 (25-3): Συνθήκη της Ρώμης. Δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (Euratom), της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- 1958: Νομισματική επιτροπή με στόχο το συντονισμό της νομισματικής πολιτικής.
- 1962: Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ).
- 1964: Επιτροπή διοικητών των κεντρικών τραπεζών.
- 1979: Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (ΕΝΣ), Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών, Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα (ΕCΜ).
- 1986: Ενιαία Ευρωπαϊκή πράξη που έθετε ως στόχο τη δημιουργία ενιαίου οικονομικού χώρου ως το 1992
- 1992: Συνθήκη του Μάαστριχτ
- 1997: Συνθήκη του Άμστερνταμ (τροποποίηση του Μάαστριχτ)
- Ιούλιος 1998: Ίδρυση της ΕΚΤ
- 1999: το ευρώ καθιερώνεται ως λογιστική μονάδα
- 2000: Στρατηγική της Λισαβόνας
- 2001: Συμφωνία της Νίκαιας (τροποποίηση του

από αντιφάσεις και συγκρούσεις που αποτύπωναν τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις, αλλά και τα κοινά συμφέροντα των συνασπισμένων ευρωπαϊκών αστικών τάξεων έναντι των εργαζομένων της Ευρώπης και των λοιπών αστικών τάξεων του πλανήτη. Ταυτόχρονα, η ΕΕ συμπυκνώνει τη διατλαντική συμμαχία του ευρωπαϊκού με το αμερικανικό κεφάλαιο, παρά τις δευτερεύουσες αντιθέσεις τους, ενάντια στους οικονομικούς και γεωπολιτικούς ανταγωνιστές τους, όπως η Κίνα και η Ρωσία.

Η ΕΕ ως διακρατική οντότητα αποτελεί ένα πολιτικό-νομικό εποικοδόμημα απολύτως στεγανοποιημένο από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων, καθώς οι κυρίαρχοι θεσμοί λήψης αποφάσεων είναι τεχνοκρατικές ομάδες δίκως καν τυπική κοινοβουλευτική κάλυψη. Ουσιαστικά η ΕΕ και φυσικά η Ευρωζώνη συγκροτήθηκαν θεσμοποιώντας την πλήρη ανεξαρτησία της εκτελεστικής εξουσίας από τη νομοθετική. Ειδικά από το 2009 και μετά, η Κομισιόν έχει αναδειχτεί κυρίαρχος φορέας παραγωγής δικαίου. Μέσω των οδηγιών-ντιρεκτίβων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μπορεί να εισάγει δέσμες εφαρμοστικών μέτρων, περιορίζοντας ακόμα περισσότερο το εξαρχικό υποβαθμισμένο Ευρωκοινοβούλιο.

Βασικό χαρακτηριστικό των ευρωπαϊκών μηχανισμών, που οξύνθηκε στην κρίση, είναι η θεσμική και πρακτική προτεραιότητα της οικονομίας (ως πεδίου ισχύος του κεφαλαίου) έναντι της πολιτικής. Αυτή η προτεραιότητα μοιάζει φαινομενικά με διαδικασία αποπολιτικοποίησης, ενώ αντίθετα πρόκειται για τη ρητή και ενσυνείδητη επιλογή των κυρίαρχων τάξεων να πολιτικοποιήσουν μονομερώς τους οικονομικούς αυτοματισμούς, ενισχύοντας τεχνοκρατικές δομές και υποβαθμίζοντας περαιτέρω τους εκλεγμένους θεσμούς, ώστε

Μάαστριχτ)

- 2002: λειτουργία της ευρωζώνης
- 2004: διεύρυνση της ΕΕ με 10 νέα μέλη
- 2007: Συνθήκη της Λισαβόνας

να διαμορφώσουν ένα πολιτικό εποικοδόμημα που να εκφράζει αδιαμεσολάβητα το συμφέρον και τις πρακτικές ανάγκες του κεφαλαίου.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ) του 1986, που είχε ως στόχο τη δημιουργία ενιαίας οικονομικής αγοράς, αποτέλεσε μια τομή στη μορφή και το περιεχόμενο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, υιοθετώντας τη λογική της «αρνητικής ολοκλήρωσης» έναντι της «θετικής» (Λάσκος & Τσακαλώτος, 2011: 86). Η κυρίαρχη άποψη ήταν πως η κατάρρευση των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων, εμπορευμάτων και εργατικού δυναμικού θα παρήγαγε και την πολιτική ενοποίηση, δίχως να κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία αστικοδημοκρατικών θεσμών για την άσκηση της κοινής οικονομικής πολιτικής. Η Ευρωζώνη οικοδομήθηκε ως λογική συνέπεια αυτής της άποψης.

Θα κάνουμε σε αυτό το σημείο τρεις κρίσιμες επισημάνσεις που προσδιορίζουν και το ουσιαστικό περιεχόμενο της ευρωπαϊκής ενοποίησης, περιεχόμενο που μορφοποιείται ευκρινώς τη στιγμή της κρίσης:

Πρώτον: Η προτεραιότητα στην οικονομική ενοποίηση και η ιδεολογική εμμονή στην απελευθέρωση της οικονομίας από κάθε κοινωνικοπολιτικό περιορισμό αντανάκλα την υλική-ιδεολογική κυριαρχία του κεφαλαίου την εποχή της χρηματιστικοποίησης⁴ (Dardot & Laval, 2009). Το κεφάλαιο οικοδομεί την πραγματικότητα αυτοαναφορικά και ανεξάρτητα από τις όποιες πολιτικές

διαμεσολαβήσεις της αστικής δημοκρατίας.

Η κοινωνική αναπαραγωγή και η πολιτική της αποκρυστάλλωση εγκλωπώνεται στην «απολίτικη» σφαίρα της καπιταλιστικής οικονομίας. Η απουσία εναλλακτικής πολιτικής πέραν της θεσμοποιημένης λιτότητας (TINA = ThereIsNoAlternative) συγκροτεί ένα ασφυκτικό πλαίσιο πολιτικής και κοινωνικής αναπαραγωγής, το οποίο ομογενοποιεί τα κόμματα εξουσίας και καθιστά απατηλό το περιεχόμενο των σχέσεων εκπροσώπησης και των δημοκρατικών θεσμών.

Δεύτερον: Η πολιτικοποίηση της οικονομίας επιτρέπει την υπέρβαση των χρονοβόρων διαδικασιών πολιτικής ενοποίησης των αντικρουόμενων αστικών (εθνικών) συμφερόντων ανάγοντάς τη στην καθαυτή δυναμική της οικονομικής ισχύος.

Τρίτον: Η εργαλειακή πρόσληψη των πολιτικών δομών και η θεσμοποίησή της αποστεώνει και τυπικά τη δημοκρατική πολιτική μορφή από το εν δυνάμει χειραφετικό περιεχόμενό της και τη θεωράζει από τον απόηχο της πάλης των τάξεων. Κατά συνέπεια, δημιουργεί ένα λειτουργικό πλαίσιο αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων που εμπεριέχει πολλά χαρακτηριστικά του ΚΕΑ. Η συνεχής εργαλειακή χρήση των πολιτικών δομών, η απαξίωση της πολιτικής σφαίρας ως απλού παράγωγου της οικονομίας, η απουσία εκπροσώπησης στα κέντρα αποφάσεων κάθε άλλου συμφέροντος πλην του αστικού επιτρέπουν τη συνεχή παραβίαση της –ούτως ή άλλως αδύναμης θεσμικά– νομιμότητας στο όνομα της γρήγορης λήψης αποφάσεων.

Η μονιμοποίηση των άτυπων πρακτικών και των παράλληλων εκτελεστικών δομών προσφέρει την απαραίτητη και χρήσιμη για το κεφάλαιο, ιδιαίτερα σε συνθήκες κρίσης, λειτουργικότητα της συνεχούς παράκαμψης των θεσμών. Με αυτό τον τρόπο, παράγεται η νέα θεσμική νομιμότητα, που εναρμονίζει την αλλαγή των οικονομικών ταξικών σχέσεων με την πολιτική τους έκφραση.

4. Ο όρος εδώ χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών στη θεσμική και πρακτική λειτουργία του χρηματοοικονομικού τομέα (απορρύθμιση ροών κεφαλαίου, παράγωγα κτλ.) και όχι για να ορίσει μια δήθεν παρέκκλιση/μετάλλαξη του κλασικού καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η ηγεμονία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου στο αστικό μπλοκ αποτελεί τη σύγχρονη μορφή καπιταλισμού, η οποία παράγεται ως λογική ολοκλήρωση του περιεχομένου του και δεν ισοδυναμεί επουδενί με ένα νέο σύστημα παραγωγής. Για μια πρόσφατη εμπειρισταμένη κριτική της χρηματιστικοποίησης ως νέας ποιοτικά διαφορετικής δομής του καπιταλιστικού συστήματος βλ. Μαυρουδέας (2016).

Η ευρωπαϊκή κρίση

Θα μελετήσουμε στη συνέχεια την επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στις δομές της ΕΕ και της Ευρωζώνης. Θα περιορίσουμε την ανάλυσή μας στα εξής πεδία: στον τρόπο με τον οποίο οι ευρωπαϊκοί θεσμοί αντιμετώπισαν τις επιπτώσεις της κρίσης και στη μετατόπιση ισχύος ανάμεσα στα διάφορα κέντρα και δομές της ΕΕ και κυρίως της ΟΝΕ. Η κρίση αποτελεί το πλαίσιο αναδιάρθρωσης της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής, τροποποιώντας τις σχέσεις οικονομίας-πολιτικής και εμποδώνοντας την ηγεμονία του γερμανικού κεφαλαίου. Τυπολογικό χαρακτηριστικό της παρούσας κρίσης –και γενικότερα των καπιταλιστικών κρίσεων– είναι ότι συμπυκνώνει τους γεωπολιτικούς ανταγωνισμούς ανάμεσα στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες και στους υπερεθνικούς οργανισμούς. Ταυτόχρονα, η κρίση οξύνει τις δομικές αντιφάσεις των υπερεθνικών ολοκληρώσεων, ενισχύοντας τις φυγόκεντρες δυνάμεις, καθώς ο κάθε μεμονωμένος καπιταλισμός προσπαθεί να επαναπροσδιορίσει τη θέση του σε σχέση με τους ανταγωνιστές του.

Η ευρωπαϊκή κρίση ως τμήμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης

Η ευρωπαϊκή κρίση πρέπει να αντιμετωπιστεί –θεωρητικά και πρακτικά– ως «συνάντηση» της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης με τις εγγενείς αντιφάσεις της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής. Η κρίση του 2008 ξεκίνησε ως κρίση των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ, αλλά, λόγω της αλληλεξάρτησης των οικονομιών και της χρηματιστικοποίησης, επεκτάθηκε στην Ευρώπη και μορφοποιήθηκε (και ως απόρροια των αστικών πολιτικών) σε κρίση δημόσιου χρέους. Η κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου στην παγκόσμια οικονομία εξηγεί γιατί η παγκόσμια κρίση και συνεπώς και η ευρωπαϊκή εκκίνησαν ως χρηματοπιστωτικές κρίσεις.

Η σύνδεση της ΕΕ ως αναπτυγμένου καπιταλιστικού κέντρου με την παγκόσμια οικονομία αποτυπώνεται στην έκθεση των τραπεζών της στα διάφορα τοξικά ομόλογα και χρηματοπιστωτικά προϊόντα, όπως τα τιτλοποιημένα δάνεια, στα οποία ήταν εκτεθειμένες ιδιαίτερα οι γαλλικές και οι γερμανικές τράπεζες (Λαπαβίτσας, 2012: 36). Σε αντίθεση με την αισιόδοξη οπτική του πολιτικού προσωπικού⁵, η κρίση ανέδειξε τις δομικές ανισορροπίες της ΕΕ και ιδίως της Ευρωζώνης⁶, τις οποίες η αναμικτή ανάπτυξη των δύο προηγούμενων δεκαετιών είχε επισκιάσει. Ο στρατηγικός σχεδιασμός της Ευρωζώνης δεν περιλάμβανε καν την πιθανότητα μιας οικονομικής κρίσης, ακριβώς γιατί απηχούσε την επιστημολογική ανεπάρκεια και το ιδεολόγημα της κυρίαρχης οικονομικής σκέψης των προηγούμενων δεκαετιών περί αένας ανάπτυξης.

Η υποδέεστηρη θέση στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας του ευρωπαϊκού κεφαλαίου σε σχέση με το αμερικανικό και η συνακόλουθη πρωτοκαθεδρία του δολαρίου ως παγκόσμιου αποθεματικού νομίσματος οδήγησαν αναγκαστικά στην υιοθέτηση της λιτότητας ως μηχανισμού αντιμετώπισης της κρίσης μέσω της εσωτερικής υποτίμησης. Εξάλλου, η θεσμική υλικότητα της Ευρωζώνης έχει εγγεγραμμένη την εσωτερική υποτίμηση ως εργαλείο μετάθεσης της κρίσης στις εργαζόμενες τάξεις. Ο «νεοκείνισανισμός» των ΗΠΑ εδράζεται, κυρίως, στην ικανότητα εξαγωγής δολαρίων σε όλο τον πλανήτη και όχι σε κάποιο ουσιαστικά διαφορετικό μείγμα οικονομικής πολιτικής. Η ποσοτική χαλάρωση του δολαρίου έπληξε, κυρίως, τις γερμανι-

5. Ο πρώην Βέλγος πρωθυπουργός Ζαν-Λικ Ντενάν είχε δηλώσει το 1994: «Η ιδέα μιας ενωμένης Ευρώπης αναπτύσσεται και γίνεται πραγματικότητα μέσα από τις κρίσεις. Χρειαζόμαστε τις κρίσεις για να προοδεύουμε».

6. Ενδεικτικά αναφέρουμε πέντε ανισορροπίες: 1) μεγάλα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών στις ελλειμματικές χώρες, 2) υπερβολική πιστωτική επέκταση, 3) δημοσιονομικά ελλείμματα, 4) αυξανόμενο χρέη και 5) απώλεια διεθνούς ανταγωνιστικότητας για πολλές χώρες.

κές εξαγωγές στο πλαίσιο ενός ακήρυκτου νομισματικού πολέμου και σε συνθήκες πτώσης του διεθνούς εμπορίου κατά 30% (Χάρβεϊ, 2011: 18).

Πέρα από τους γεωπολιτικούς ανταγωνισμούς, είναι οι δομικές αντιφάσεις της ΕΕ και της Ευρωζώνης που τις κατέστησαν ευάλωτες στην καπιταλιστική κρίση. Η ενοποίηση οικονομιών διαφορετικής παραγωγικότητας και ο έλεγχος της νομισματικής πολιτικής από την ΕΚΤ, δίχως αντίστοιχης έκτασης θεσμούς πολιτικής ενοποίησης, λειτούργησαν ως καταλύτες για την ανισομετρη επέκταση της κρίσης στο εσωτερικό των εθνικών κοινωνικών σχηματισμών.

Η ανάδειξη της ΕΕ και της Ευρωζώνης σε αδύναμο κρίκο οφείλεται και σε δύο ακόμα παράγοντες που ορίζονται από τη συνθήκη του Μάαστριχτ. Πρώτον, στην αδυναμία της ΕΚΤ να λειτουργήσει ως ύστατος δανειστής (δηλαδή να εκτυπώσει χρήμα σε αντίθεση με τη FED) και των εθνικών κεντρικών τραπεζών να χρηματοδοτήσουν κρατικά ελλείμματα λόγω των κριτηρίων του Συμφώνου Σταθερότητας. Δεύτερον, στη λεγόμενη *ρήτρα μη διάσωσης*, η οποία ορίζει πως ούτε η ΕΚΤ ούτε και γενικά τα κράτη-μέλη μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνα για τις οικονομικές υποχρεώσεις άλλου μέλους (VanOverveldt, 2012: 65). Το ότι η ΕΚΤ δεν λειτουργεί ως ύστατος δανειστής (και αυτό εγγράφεται θεσμικά στην ΕΕ) σημαίνει πως εξαρχής τα κράτη-μέλη υπάγονται αναφορικά με τη χρηματοδότησή τους στον χρηματοπιστωτικό κίνδυνο μιας κακής αξιολόγησης από τις αγορές, υπάγονται δηλαδή στον υλικό χώρο και χρόνο των αδιαμεσολάβητων επιταγών του κεφαλαίου (ως δανειστή.) Τα κράτη συμμετέχουν άμεσα στη διευρυμένη καπιταλιστική αναπαραγωγή ως κόμβοι μεταφοράς υπεραξίας. Με άλλα λόγια, οι αγορές ανάγονται σε φύσει και θέσει επιβλέπουσες των κρατικών πολιτικών, δηλαδή η οικονομική πολιτική των κρατών-μελών εξαρχής οριοθετείται θεσμικά και υλικά από το συμφέρον των αγορών.

Η συντονισμένη αντιμετώπιση της κρίσης και η επίκληση της αφηρημένης ευρωπαϊκής αλληλεγγύης ναρκοθετή-

θηκαν εξαρχής από αυτούς τους περιορισμούς, αναγκάζοντας το πολιτικό προσωπικό του ευρωπαϊκού κεφαλαίου να συγκροτήσει, με χρονική καθυστέρηση, *ad hoc* μηχανισμούς «διάσωσης» κρατών και τραπεζών. Ταυτόχρονα, αυτό το θεσμικό κενό είχε ως συνέπεια η αντιμετώπιση της κρίσης να αποτελέσει πεδίο και εργαλείο ενδοαστικών ανταγωνισμών και οι μηχανισμοί «διάσωσης» να συμπυκνώσουν τους δομικούς αλλά και συγκυριακούς ενδοκρατικούς συσχετισμούς δύναμης.

Οι πολιτικές αντιμετώπισης της κρίσης

Η έκθεση των ευρωπαϊκών τραπεζών σε τοξικά προϊόντα και η γενικευμένη κρίση φερεγγυότητάς τους οδήγησαν αφενός στον περιορισμό του δανεισμού των τραπεζών στις πιο ευάλωτες οικονομίες της περιφέρειας, αφετέρου στην αύξηση του δημόσιου χρέους⁷ για τη στήριξη των πρακτικά χρεοκοπημένων τραπεζών. Η μετατροπή του χρέους των τραπεζών σε δημόσιο χρέος αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό του ρόλου του αστικού κράτους τη στιγμή της κρίσης, που πιστοποιεί την ταξικότητα της οικονομικής του πολιτικής.⁸

Η αύξηση του δημόσιου χρέους και η έκδοση νέων κρατικών ομολόγων αύξησε τις αποδόσεις τους (spreads), ειδικά εκείνων των κρατών που αξιολογήθηκαν από τις αγορές ως ανίκανα να αποπληρώσουν το χρέος τους. Την ίδια στιγμή, επέτρεψε στη Γερμανία και στις χώρες του βορρά να δανειζονται με αρνητικά επιτόκια, εφόσον τα ομόλογά τους θεωρήθηκαν ασφαλής επένδυση, και άρα να αντλήσουν υψηλά ποσοστά κέρδους από την κρίση χρέους της Ευρωζώνης.

7. Το δημόσιο χρέος των χωρών της Ευρωζώνης από 80% του ΑΕΠ το 2008 έφτασε το 100% το 2014.

8. Ενδεικτικό είναι πως το δημόσιο χρέος της Ελλάδας μετατράπηκε με το PSI (Φεβρουάριος-Μάρτιος 2012) από χρέος προς ιδιώτες σε διακρατικό.

Ο μηχανισμός πειθάρκησης των κρατών από το κεφάλαιο και τις οικονομικές δομές του (αγορές, οίκοι αξιολόγησης) μέσω των οποίων υπαγορεύονται και οι οικονομικές πολιτικές αποτελεί επίσης κύριο χαρακτηριστικό της διαλεκτικής σχέσης οικονομίας-πολιτικής. Οι αγορές, με αυτή την έννοια, δεν είναι τίποτα περισσότερο από το πεδίο εντός του οποίου το διεθνές κεφάλαιο (και μάλιστα το ηγεμονικό του τμήμα) διατυπώνει την πολιτική του πρόταση και επιβάλλει αδιαμεσολάβητα τα συμπεριφορές του.

Εντέλει, η Ελλάδα το 2010 (το Μάρτιο και στη συνέχεια το Μάιο), αδυνατώντας να αναχρηματοδοτήσει μέσω των αγορών το χρέος της, κατέθεσε αίτημα στήριξης, εγκαινιάζοντας έτσι τους μηχανισμούς διάσωσης και τις δέσμες μέτρων λιτότητας και αναδιρθρώσεων που τους συνόδευαν. Πρόκειται για την πρώτη στιγμή στην άσκηση πολιτικών υπέρβασης της κρίσης από τη σκοπιά του κεφαλαίου σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.⁹

Η αντιμετώπιση της κρίσης από τις συνασπισμένες ευρωπαϊκές αστικές τάξεις είχε (έχει) τρεις στόχους-άξονες: **Πρώτον**, την προσπάθεια των ισχυρότερων πολιτικά και οικονομικά καπιταλισμών του κέντρου να θωρακίσουν τις τράπεζές τους, και γενικότερα να μετακυλίσουν τις επιπτώσεις της κρίσης στις χώρες της περιφέρειας. Το γεγονός αυτό πιστοποιεί πως η ΕΕ και η Ευρωζώνη οικοδομήθηκαν εξαρχώς με ιεραρχικό-ανισόμετρο τρόπο, εφόσον η ΕΕ αποτελεί ένωση ξεχωριστών εθνικών κρατών και όχι υπέρβαση του έθνους-κράτους (αλλά των θεσμών δημοκρατικής κυριαρχίας) και πως κάθε απόπειρα πολιτικής ενοποίησης προϋποθέτει μια ηγεμονική-κυρίαρχη δύναμη και όχι σχέσεις αμοιβαιότητας και ισοτιμίας.

Δεύτερον, την επιβολή, στο σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου, μέτρων λιτότητας και πολιτικών εσωτερικής υποτίμησης, νέων επικαιροποιημένων εργασιακών σχέσεων, τη μείωση και υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης, ακόμα και με μεθόδους αύξησης της απόλυτης υπεραξίας (μείωση μισθών και διάλυση του κράτους πρόνοιας). Η πολιτική αυτή μετακύλισης της κρίσης στις υποτελείς τάξεις αποτελεί τυπολογία των αστικών πολιτικών υπέρβασης της κρίσης. Το κεφάλαιο ενοποιείται ταξικά και συγκροτείται ως πολιτικό υποκείμενο και δρώσα δύναμη μέσω αυτών των ταξικών πολιτικών.

Τρίτον, την οργάνωση της καταστροφής των μη ανταγωνιστικών κεφαλαίων, με τρόπο που αποτυπώνει την ιεραρχική συγκρότηση του κεφαλαίου ως τάξης και εξασφαλίζει το γενικό συμφέρον των αστικών τάξεων.

Ο πρόδηλος στόχος των αστικών πολιτικών είναι η αύξηση του ποσοστού κέρδους και η περαιτέρω θωράκιση του ευρωπαϊκού πλαισίου από την πάλη των τάξεων, ώστε τα πλεονάζοντα κεφάλαια να επενδυθούν εκ νέου στην παραγωγή –με εφάμιλλο ή αποδοτικότερο ποσοστό κέρδους από εκείνο της χρηματοπιστωτικής σφαίρας– και να πραγματοποιηθεί έτσι η μετάβαση σε ένα νέο μοντέλο κοινωνικής αναπαραγωγής και καπιταλιστικής συσσώρευσης. Με τη σειρά τους, οι πολιτικές υπέρβασης της κρίσης παράγουν και ένα νέο μοντέλο λειτουργίας των αστικοδημοκρατικών θεσμών, σε εθνικό και διακρατικό επίπεδο, μια νέα μορφή ευρωπαϊκής ενοποίησης, που (θα) εκφράζει πολιτικά τη λογική των οικονομικών μονοδρόμων.

Η ανάδειξη άτυπων εκτελεστικών μηχανισμών

Οι μετασχηματισμοί της δομής και της λειτουργίας της ΕΕ και της ΟΝΕ υλοποιούνται στις αποφάσεις των συνόδων κορυφής, στην *defacto* καθιέρωση-νομιμοποίηση των άτυπων-εξωθεσμικών συναντήσεων των ισχυρότερων κρατών

9. Η πρώτη αυτή στιγμή παρήγαγε και τους μηχανισμούς «διάσωσης»: την ίδρυση του ESM (Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας) με δύο μέρη: το EFSF (Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας), που αντικαταστάθηκε από το μόνιμο ESM, και το EFSM (Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης).

(διμερής Γαλλίας-Γερμανίας) και στη μεταβίβαση ισχύος προς δομές πλήρως θωρακισμένες από τη νομοθετική εξουσία, όπως η ΕΚΤ και το μερικώς άτυπο Eurogroup.

Ήδη από τη σύνοδο κορυφής του Ιουνίου του 2010, το γερμανικό και το γαλλικό κεφάλαιο είχαν προτείνει μια νέα αρχιτεκτονική της ΕΕ και της Ευρωζώνης, την οποία εν μέρει κατόρθωσαν να επιβάλουν, επειδή εξέφραζε τις ανάγκες και των υπόλοιπων κυρίαρχων τάξεων των χωρών της ΕΕ και της ΟΝΕ¹⁰. Κυρίαρχο στοιχείο της ήταν ένα πιο σφικτό πλαίσιο λειτουργίας της ΕΕ και της Ευρωζώνης με έλεγχο των εθνικών

προϋπολογισμών από το Eurogroup, συνταγματική πρόβλεψη για την πορεία του χρέους, περιορισμό της ομοφωνίας στις αποφάσεις, ποινές για τις χώρες που θα παραβιάζουν το Σύμφωνο Σταθερότητας με αυτόματες μάλιστα διαδικασίες οι οποίες θα παρακάμπτουν τους χρονοβόρους θεσμούς της ΕΕ. Πρόκειται για πολιτική επιλογή, που «αποπολιτικοποιεί» τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, υπάγοντάς τες στον αυτοματισμό των αγορών και σε τεχνοκρατικές δομές συσκοτίζοντας το αποκείμενο υλοποίησης των πολιτικών αποφάσεων. Φαινομενικά, μοιάζει η πολιτική σφαίρα να υποκύπτει στην οικονομία. Όμως, αντίθετα, ακριβώς επειδή η οικονομία, δηλαδή το κεφάλαιο ως ολοποικτική κοινωνική σχέση, συγκροτεί υλικά την κοινωνική πραγματικότητα, αποτελεί εν δυνάμει το πολιτικό όπλο της αστικής τάξης για την πρακτική-άμεση μετάθεση του κόστους της κρίσης στις υποτελείς τάξεις. Η τεχνοκρατική άποψη στην οικονομία ως σημαίνουσα μορφή κυρίαρχης ιδεολογίας, η δόθεν αποπολιτικοποίηση των αποφάσεων και της δημόσιας σφαίρας για θέματα οικονομίας, είναι ουσιαστικά η πολιτική που υπηρετεί αυτοαναφορικά μόνο το αστικό συμφέρον ή ακόμα πιο στενά την αριστοκρατία του χρήματος (Μαρξ, 2012: 119-120)¹¹. Με αυτή την έννοια η

10. Στη σύνοδο κορυφής της ΟΝΕ στις 25-3-2011 ψηφίστηκε το Σύμφωνο του Ευρώ, το οποίο ορίζει ένα ασφικτικό πλαίσιο καθορισμού δημοσιονομικών και οικονομικών στόχων και παρακολούθησης των χρονοδιαγραμμάτων υλοποίησής τους. Θεσμοποιείται η εποπτεία της οικονομικής πολιτικής με την υπαγωγή για έγκριση των εθνικών προϋπολογισμών στα αρμόδια ευρωπαϊκά όργανα. Αντίστοιχα, στη σύνοδο κορυφής της ΕΕ το Δεκέμβριο του 2011, θεσπίστηκαν οι ισοσκελισμένοι προϋπολογισμοί και οι αυτοματοποιημένες κυρώσεις σε περίπτωση ελλείμματος. Το Μάρτιο του 2012 υπογράφηκε από τους ηγέτες της ΕΕ (πλην Μ.Βρετανίας και Τσεχίας) η Συνθήκη για τη Σταθερότητα, το Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση της ΟΝΕ, γνωστή ως «Δημοσιονομικό Σύμφωνο», που τέθηκε σε εφαρμογή το 2013, θεσμοποιώντας τα παραπάνω. Ιδιαίτερα σημαντικά είναι τα νομοθετήματα που εφαρμόζουν όσα προαναφέρθηκαν, εισάγοντας οικονομικούς αυτοματισμούς σε θέματα δημοσιονομικής πολιτικής και οικονομικής διακυβέρνησης: το sixpack για τις χώρες της ΕΕ (τέθηκε σε εφαρμογή στις 13-12-2011) και το twopack για την ΟΝΕ (30-5-2013).

11. Ο Μαρξ χρησιμοποιεί τον όρο αριστοκρατία του χρήματος (Finanzaristokratie) για να περιγράψει το χρηματοπιστωτικό-τραπεζικό κεφάλαιο της επο-

αντίφαση οικονομίας-πολιτικής, ο φετιχοποιημένος και υλικός χωρισμός τους κορυφώνεται. Όσο η οικονομία εμφανίζεται πλήρως ανεξάρτητη από την πολιτική (ως δήθεν πεδίο τεχνικών αυτοματισμών) τόσο αυτό ισοδυναμεί με την ανοιχτή ταξικότητα της οργάνωσης της οικονομίας, με τη στεγανοποίηση κάθε θεσμικού ή εξωθεσμικού κέντρου αποφάσεων από το ίχνος των συμφερόντων των υποτελών τάξεων, η οποία συγκροτεί τη νέα ισορροπία οικονομίας-πολιτικής (Τζαρέλλας, 2014: 34). Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η απευθείας παρουσία στην ίδια αίθουσα των συνόδων κορυφής των αρχηγών των κρατών ή των υπουργών Οικονομικών της Ευρωζώνης και της ΕΕ το 2011-12 και του διευθύνοντος συμβούλου του Ινστιτούτου Διεθνούς Χρηματοοικονομικής (IIF).

Όπως το αστικό κράτος χρησιμοποιεί την οικονομία και τους αυτοματισμούς, αλλά και τις δομές της, που έχουν το προσόν να εγγράφουν και να αναπαράγουν υλικά μόνο το αστικό συμφέρον ως κυριαρχικό, έτσι και η πολιτική σφαίρα της ΕΕ και της ΟΝΕ «αφήνει» τις αγορές, την ΕΚΤ κτλ. να πραγματώσουν τη μετακύλιση των συνεπειών της κρίσης στις υποτελείς τάξεις. Το κεφάλαιο επιλέγει την οικονομία ως πεδίο ενσυνειδήτης ταξικής σύγκρουσης. Η μυστικοποίηση της ταξικής αντίθεσης καθιστά πιο άμεση και εύκολη την πειθάρχηση και την υπαγωγή των υποτελών τάξεων στον οικονομικό εκβιασμό του κεφαλαίου, χωρίς να προκρίνεται πάντα η λύση της κρατικής επιβολής-καταστολής.

Δύο ακόμα πεδία εγγραφής της αλλαγής που επιφέρει η κρίση στο εσωτερικό των δομών της Ευρωζώνης και της ΕΕ είναι ο ολοένα και πιο κυρίαρχος ρόλος της ΕΚΤ και η ανάδειξη του Eurogroup σε εκτελεστικό βραχίονα με υπερεξουσίες (ιδίως μετά το 2012). Οι αλλαγές αυτές

εκφράζουν και μια τάση αυταρτικοποίησης της εξουσίας, που μετατοπίζεται από τα εθνικά κράτη, τα οποία σε ένα βαθμό διαπερνώνται από την πάλη των τάξεων και έχουν πτυχές (αστικο)δημοκρατικής λειτουργίας στο στεγανοποιημένο ευρωπαϊκό κέντρο.

Η θεσμική ανεξαρτησία της ΕΚΤ¹² κατοχυρώνει τη θωράκισή της από κάθε πολιτική διαμεσολάβηση και τη στεγανοποίησή της από τη δυναμική της πάλης των τάξεων. Η Ευρωζώνη εξαρχής αφαιρούσε από τις εθνικές κυβερνήσεις τον έλεγχο της νομισματικής πολιτικής, τη ροή και την ποσότητα του χρήματος, αφήνοντάς τους μεν τον έλεγχο πτυχών της οικονομικής πολιτικής, πάντοτε όμως εντός ενός ασφυκτικά προσδιορισμένου πλαισίου. Ωστόσο, επειδή το κεφάλαιο ως χρήμα και το χρήμα ως κεφάλαιο έχουν δεσπόζουσα θέση στο διευρυμένο κύκλωμα της κοινωνικής αναπαραγωγής και διαμεσολαβούν κάθε παραγωγική δραστηριότητα (είτε ως αναγκαία προϋπόθεση-δανεισμός είτε ως πραγματοποίηση της υπεραξιασχύρμα-εμπόρευμα-χρήμα) είναι προφανής ο κομβικός ρόλος του ελέγχου της ροής του χρήματος. Η αλλαγή που επέφερε η κρίση συνίσταται στην περαιτέρω εποπτεία από την ΕΚΤ και ευρύτερα από τις δομές της Ευρωζώνης όλων των πτυχών της (οικονομικής) πολιτικής των κρατών που βρίσκονται σε προγράμματα «διάσωσης» (μνημόνια). Αντίστοιχα, η εσωτερική υποτίμηση και η λιτότητα προκρίθηκαν ως το μόνο εφικτό μείγμα αστικής πολιτικής, διαμορφώνοντας το πλαίσιο αλλαγής των υλικών και των ιδεολογικών πολιτικών συσχετισμών ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Από το 2010, η ίδια η λειτουργία της ΕΚΤ άλλαξε και έγινε πιο παρεμβατική, καθώς ήταν η μόνη υπάρχουσα δομή που είχε την επαρκή ρευστότητα για να εμποδίσει την εξάπλωση της κρίσης. Είτε με το πρόγραμμα αγοράς τίτλων στη δευ-

χής του, όρο που θεωρούμε πως απηχεί ιδανικά το περιεχόμενο αυτή της μερίδας της αστικής τάξης. Πιο συγκεκριμένα, ο Μαρξ εννοεί «όχι μόνο τους μεγάλους επιχειρηματίες των κρατικών δανείων και τους κερδοσκόπους των κρατικών χρεογράφων», αλλά ουσιαστικά όλη την τραπεζική οικονομία.

12. Ούτε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ούτε τα εθνικά κοινοβούλια των κρατών-μελών έχουν θεσμική εξουσία επί της ΕΚΤ. Το κύριο όργανο λήψης αποφάσεων της τράπεζας είναι η εκτελεστική επιτροπή και το διοικητικό της συμβούλιο.

τερογενή αγορά, ιδίως με την απόφαση ενεργοποίησης ενός νέου προγράμματος αγοράς κρατικών ομολόγων, των Οριστικών Νομισματικών Συναλλαγών (Outright Monetary Transactions) στις 6-9-2012¹³, είτε με την παροχή έκτακτης ρευστότητας μέσω ενέχυρων τίτλων στις τράπεζες (ELA) είτε με την απευθείας εποπτεία των τραπεζών στο πλαίσιο της τραπεζικής ένωσης,¹⁴ η ΕΚΤ ανέλαβε να διαφυλάξει με κάθε τρόπο, ακόμα και με μερική εκτύπωση χρήματος, τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού τομέα και να δημιουργήσει δυνατότητες κέρδους για το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο.

Η οικονομική κυριαρχία της σύγχρονης Αριστοκρατίας του Χρήματος (ΑτΧ), η οποία συγκροτείται ως κοινωνική σχέση πλήρως αποχωρισμένη από τις διαμεσολαβήσεις των υπόλοιπων τάξεων, εκφράζεται πολιτικά και θεσμικά. Η ΕΚΤ, ελέγχοντας τη ροή χρήματος στην Ευρωζώνη και πλέον και το τραπεζικό σύστημα, είναι ο υλικός κλειδοκράτορας και το βασικό εργαλείο αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης. Η ΕΚΤ στελεκώνεται από πολιτικούς-τεχνοκράτες, που είναι –φύσει και θέσει– μέλη της αστικής τάξης με τα αντίστοιχα βιώματα και τελετουργικά επικοινωνίας και συμπεριφοράς, ενσαρκώνοντας πλήρως την απόσταση από τους βιοτικούς όρους του προλεταριάτου και των υποτελών τάξεων. Η ΕΚΤ αποτελεί έτσι μια διαρκή πύκνωση ισχύος και τον ιμάντα μεταβίβασης των συμφερόντων της ΑτΧ.

13. Είχε προηγηθεί τον Αύγουστο του 2012 η ακόλουθη δήλωση του Ντράγκι (Draghi) προς καθυστάσιο των αγορών που είχαν σημειώσει μεγάλη πτώση στις αρχές του ίδιου μήνα: «Η ΕΚΤ θα κάνει ό,τι απαιτείται για να διασφαλίσει το ευρώ».

14. Η τραπεζική ένωση αποφασίστηκε τον Ιούνιο του 2012 και άρχισε να τίθεται σε ισχύ από τον Ιούλιο του 2013. Προβλέπει την ανάθεση του ελέγχου και της εποπτείας όλων των τραπεζικών ιδρυμάτων των χωρών της Ευρωζώνης στην ΕΚΤ. Στόχος της ένωσης η δημιουργία ενός κοινού πλαισίου λειτουργίας-χρεοκοπίας-εξυγίανσης των τραπεζών της ΟΝΕ. Οι πυλώνες της τραπεζικής ένωσης είναι: ο Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός (Single Supervisory Mechanism), που τέθηκε σε ισχύ το Νοέμβριο του 2013, και ο Ενιαίος Μηχανισμός Εξυγίανσης (Single Resolution Mechanism), που τέθηκε σε ισχύ τον Ιανουάριο του 2015.

Ανάλογο παράδειγμα που εκφράζει τη διαδικασία με την οποία η πραγματική εξουσία και η σφαίρα λήψης αποφάσεων μετατίθεται από το (αλλοτριωτικό και ταξικό) πεδίο του πολιτικού, όπως αυτό εκφράζει διαμεσολαβημένα και στρεβλά τη λαϊκή βούληση, σε τεχνοκρατικές δομές είναι η ανάδειξη του άτυπου Eurogroup σε κυρίαρχο μηχανισμό για θέματα οικονομικής πολιτικής, ειδικά από το 2012 και μετά. Το Eurogroup, αν και σύννοδος των υπουργών Οικονομικών, είναι πρακτικά και εργαλειοκάκω ανώτερο από τη σύννοδο των αρχηγών κρατών. Στελεκώνεται και από μη εκλεγμένους πολιτικούς-τεχνοκράτες, η σύνθεσή του ποικίλλει ανάλογα με τη θεματική των συζητήσεων, ενώ τυπικά δεν λαμβάνει πολιτικές αποφάσεις. Προσομοιάζει περισσότερο σε ΔΣ πολυεθνικής επιχείρησης παρά σε πολιτικό όργανο. Η γλώσσα και τα κείμενα των αποφάσεων ουδετεροποιούν την οικονομία, συσκοτίζοντας την ταξικότητα της ασκούμενης πολιτικής. Ως άτυπη δομή το Eurogroup έχει το υλικό και ιδεολογικό προνόμιο να μην ελέγχεται, να μη λογοδοτεί, δηλαδή να μη δημοσιοποιεί υποχρεωτικά τα πρακτικά των συζητήσεών του και, τελικά, να αναπαράγει πρακτικά την αστική δημοκρατία μόνο ως τυπική μορφή κυριαρχίας της αστικής τάξης, ως αστική απολυταρχία.

Με αυτή την έννοια, ο όρος «οικονομικός μηχανισμός του κράτους» (Πουλαντζάς 2001: 244-248) περιγράφει το περιεχόμενο και τη μορφή αυτών των άτυπων, αλλά κυρίαρχων κρατικών μηχανισμών και πιο γενικά όλη τη θεσμική υλικότητα της Ευρωζώνης και της ΕΕ. Ο *οικονομικός μηχανισμός* εδράζεται υλικά εντός του ευρωπαϊκού εποικοδομήματος, καλύπτει πρακτικά το έλλειμμα θεσμών πολιτικής ενοποίησης και ενισχύεται μέσα από τους μετασχηματισμούς που παράγει η δυναμική της κρίσης στο ένυλο σώμα της Ευρωζώνης (και εν μέρει της ΕΕ).

Εντός της ευρωπαϊκής υπερκρατικής επικράτειας, βρίσκουμε θεσμικά (αλλά και εξωθεσμικά την ίδια στιγμή) κέντρα της αδιαμεσολάβητης εξουσίας του

κεφαλαίου. Πρόκειται για κέντρα που έχουν ενσωματώσει ιδεολογικά, εν μέρει νομικά και στην πρακτική τους, την πλήρη εργαλειοποίηση της πολιτικής, κέντρα τα οποία συγκροτούνται με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην αποκρυσταλλώνουν κανένα ταξικό συσχετισμό πέρα από την «αιωνιότητα» της διαρκούς κυριαρχίας του κεφαλαίου.

Η μετάθεση της πραγματικής εξουσίας στον *οικονομικό μηχανισμό* και η κυριαρχία των τεχνοκρατικών άτυπων δομών, που μοιάζουν με υβρίδιο πολιτικών θεσμών και ΔΣ πολυεθνικών και πραγματώνουν την υλική συγχώνευση οικονομίας-πολιτικής (καθώς οι ψήφοι των κρατών-μελών προκύπτουν από το ύψος των κεφαλαίων που έχουν καταθέσει στους θεσμούς αυτούς, ανάγονται δηλαδή απευθείας στην οικονομική ισχύ), δεν ισοδυναμούν με εκτροπή από τη νομιμότητα. Αντίθετα, η διαδικασία αυτή που λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό της διεθνικής κρατικής δομής αποτελεί τη μορφή με την οποία η συνασπισμένη ευρωπαϊκή αστική τάξη αίρει τις αντιθέσεις της, αρθρώνεται πολιτικά ως τάξη και παράγει τα όργανα εκπροσώπησης της. Ταυτόχρονα, οι μετασχηματισμοί αυτοί αποτελούν τον τρόπο με τον οποίο το κεφάλαιο υπερβαίνει την πολιτική κρίση που παράγει δυνητικά η οικονομική κρίση. Η κρίση ενδυναμώνει πυλώνες εντός της θεσμικής επικράτειας, που εμφανίζονται ως μη πολιτικοί, ενώ αποτελούν την καθαρή μορφή της πολιτικής κυριαρχίας του κεφαλαίου, που μένει ανεπηρέαστη από τις κομματικές αντιπαραθέσεις, τη δυσκαμψία των κοινοβουλίων και τη φθορά των εκλεγμένων κυβερνήσεων.¹⁵

Το πολιτικό εποικοδόμημα του κεφαλαίου σε κρατικό και διακρατικό

επίπεδο συστέλλει την επικράτειά του στο σκληρό του πυρήνα, ο οποίος συμπυκνώνει το δομικό όριο του αστικού κράτους. Οι δομές που αναλύσαμε παραμένουν πλήρως στεγανοποιημένες από την πάλη των τάξεων, ορθώνονται είτε ως υλικό φράγμα απέναντι στην ταξική δυναμική (πχ. η ΕΚΤ μπορεί να διακόψει στο πλαίσιο μιας ταξικής σύγκρουσης τη ρευστότητα) είτε ως κυρίαρχη ιδεολογία που ποινικοποιεί τις αξίες και τις ιδέες των εργαζόμενων τάξεων. Με αυτή την έννοια, το κεφάλαιο μπορεί και «απολυμαίνει» την κρατική επικράτεια από την πολιτική και την ιδεολογική έκφραση των ταξικών αγώνων. Το καθαρό περιεχόμενο του αστικού (υπερ)κράτους μορφοποιείται σε δομές που εκφράζουν την αυτοαναφορικότητα της αστικής τάξης και «παγώνουν» την ταξική αντίθεση προσομοιάζοντας με πτυχές ενός σύγχρονου ΚΕΑ.

Οι όψεις της διαδικασίας μετάβασης σε ένα σύγχρονο ΚΕΑ εδράζονται και εκτός της κρατικής επικράτειας με τη στενή έννοια, σε δομές της οικονομικής σφαίρας, ενώ το πολιτικό τους προσω-

15. Οι προτάσεις Σόιμπλε (Schäuble) μετά το Brexit για αποπολιτικοποίηση του ρόλου της Κομισιόν και θεσμοθέτηση μόνιμων τεχνοκρατικών δομών, ανεξάρτητων από κάθε πολιτικό τη μαρξική θεωρία του κράτους, έλεγχο, που θα αποφασίζουν και θα εποπτεύουν την υλοποίηση των προϋπολογισμών των κρατών-μελών της Ευρωζώνης επιβεβαιώνουν την τάση αυτή.

πικό προέρχεται απευθείας από τις αγορές¹⁶ και όχι από το βαθύ κράτος. Όμως, όπως ακριβώς και η παραδοσιακή μορφή του ΚΕΑ, έτσι και η σύγχρονη μορφή του, οργανώνει την κοινωνική αναπαραγωγή δίχως πολύπλοκες πολιτικές διαμεσολαβήσεις και στεγανοποιεί το κράτος από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων. Το σύγχρονο ΚΕΑ δεν προκύπτει από την αυτονόμηση της πολιτικής, αλλά από την αυτονόμηση της οικονομικής σφαιράς, που έχει καταστεί όμως πολιτικά κυρίαρχη. Όσο και αν η διαδικασία μετασχηματισμού της δημοκρατικής μορφής των κρατών μοιάζει με απορρόφηση της πολιτικής από την οικονομία, πρόκειται για πολιτική έκφραση της εξουσίας του κεφαλαίου, ειδικότερα του χρηματοοικονομικού, που προσπαθεί να συγχωνεύσει την οικονομική βάση με το πολιτικό εποικοδόμημα παράγοντας νέες μορφές πολιτικής και νομικής θέσμησης.

16. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αντικατάσταση των εκλεγμένων πρωθυπουργών της Ιταλίας και της Ελλάδας από στελέχη του τραπεζικού τομέα το Νοέμβριο του 2011.

Συμπεράσματα

Μελετήσαμε τους μετασχηματισμούς του ευρωπαϊκού εποικοδομήματος και τη συσχέτισή τους με την παγκόσμια οικονομική κρίση. Θεωρήσαμε την ΕΕ και την Ευρωζώνη τμήματα της παγκόσμιας καπιταλιστικής αρχιτεκτονικής την εποχή της χρηματιστικοποίησης, που αποκρυσταλλώνουν τους γεωπολιτικούς ανταγωνισμούς και τις ενδοαστικές αντιθέσεις ανάμεσα στις ευρωπαϊκές αστικές τάξεις. Αναδείξαμε τα κύρια χαρακτηριστικά της ευρωπαϊκής ενοποίησης ως θεσμικής έκφρασης της κυριαρχίας του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου με στόχο να καταδείξουμε πως οι μετασχηματισμοί που επιφέρει η κρίση αποτελούν τη λογική συνέχεια του ταξικού περιεχομένου των ευρωπαϊκών θεσμών.

Στη συνέχεια, αναλύσαμε την ευρωπαϊκή κρίση ως συνάρθρωση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και των εγγενών αντιφάσεων της ΕΕ και της Ευρωζώνης. Καταδείξαμε το περιεχόμενο και τη μορφή των αστικών πολιτικών υπέρβασης της κρίσης, οι οποίες, μέσω

της εσωτερικής υποτίμησης και της λιτότητας, προσπαθούν να αυξήσουν το ποσοστό κέρδους και να επιβάλουν μια νέα ισορροπία ανάμεσα στις τάξεις εγκαινιάζοντας ένα νέο μοντέλο καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Θεωρήσαμε πως οι μετασχηματισμοί που παράγει η κρίση αποτυπώνονται τόσο στην κυριαρχία άτυπων πρακτικών και στην ανάδειξη τεχνοκρατικών δομών όσο και στη διαδικασία θεσμικής τους έκφρασης. Η καθιέρωση άτυπων συναντήσεων του πολιτικού προσωπικού των ισχυρότερων κρατών, ο ολοένα και πιο κυρίαρχος ρόλος της ΕΚΤ και του Eurogroup αποτελούν τα κύρια πεδία εγγραφής των μετασχηματισμών του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

Η πολιτικοποίηση της οικονομικής βαθμίδας αποτελεί εγγενές στοιχείο της ΕΕ και της ΟΝΕ, τρόπο υπέρβασης της πολιτικής κρίσης, θωράκιση των ευρωπαϊκών θεσμών από τη δυναμική της πάλης των τάξεων και στεγανοποίησή τους από το συμφέρον των υποτελών τάξεων. Η διαδικασία αυτή παράγει το νέο θεσμικό και πολιτικό εποικοδόμημα, το οποίο αντιστοιχεί στις αλλαγές των ταξικών συσχετισμών που αποτελούν το συνοπτικό περιεχόμενο της κρίσης.

Η μετατόπιση ισχύος από το θεσμικό-πολιτικό πεδίο προς άτυπες τεχνοκρατικές δομές αποτελεί πάγιο χαρακτηριστικό των μετασχηματισμών που παράγει η διαλεκτική σχέση οικονομίας-πολιτικής τη στιγμή της κρίσης και ισοδυναμεί με τη συγκρότηση ενός οικονομικού μηχανισμού που εδράζεται στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο. Ο μηχανισμός αυτός εκφράζει αδιαμεσολάβητα το αστικό συμφέρον, αποτελεί ένα νεοπαγές ταξικό επιτελείο του κεφαλαίου και μένει αλώβητος –τουλάχιστον όσο το επιτρέπει η πάλη των τάξεων– από την πολιτική κρίση και την ταξική δυναμική. Η διαδικασία αυτή αποτελεί εν δυνάμει τη μορφή μετάβασης από την προηγούμενη πολιτικο-ϊδεολογική μορφή σε μια νέα, ακόμα απροσδιόριστη, μορφή που συνενώνει το συμφέρον του εθνικού και του ευρωπαϊκού κεφαλαίου.

Η διαδικασία μετασχηματισμού του ευρωπαϊκού οικοδομήματος παράγει εν μέρει πτυχές ενός σύγχρονου ΚΕΑ, που αυτονομείται μέσω της πολιτικοποίησης της οικονομικής σφαίρας, για να εγγυηθεί την αναπαραγωγή του αστικού συμφέροντος, απαλλαγμένη από τον ίχνος άλλων ταξικών συμφερόντων. **Τ**

b

Anderson, P. (2009), *The New Old World*, London, Verso.

Dardot, P. & Laval, C. (2009), *La nouvelle raison du monde: essai sur la société néolibérale*, Paris, La Découverte.

Durand, C. (dir.) (2013), *Enfinir avec l'Europe*, Paris, La Fabrique.

Λαπαβίτσας, Κ., Καλτεμπρούνης, Α., Λίντο, Ντ., Μιντγουέι, Τζ., Μίτσελ, Τζ., Παϊνσέιρα, Χ.Π., Πίρες, Ε., Πάουελ, Τζ., Στένφορς, Α., Τέλες, Ν. & Βατικιώτης Λ. (2012), *Πρίξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης*, Αθήνα, Λιβάνης.

Λάσκος, Χ. & Τσακαλώτος, Ε. (2011), *Χωρίς επιστροφή. Από τον Κένυς στη Θάτσερ: Καπιταλιστικές κρίσεις, κοινωνικές ανάγκες, σοσιαλισμός*, Αθήνα, ΚΨΜ.

London, F. (2014), *La malfazon, monnaie europeenneetsouvera inetédémocratique*, Paris, Les liens qui libèrent.

Μαρξ, Κ. (2012), *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.

Μαυρουδέας, Σ. (2011), “Η Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Ένωση: Καπιταλιστική κρίση και ενδο-ιμπεριαλιστικές αντιθέσεις”, στο Βλάχου, Α., Θεοχαράκης, Ν. & Μυλωνάκης, Δ. (επιμ.), *Οικονομική κρίση και Ελλάδα*, Αθήνα, Gutenberg, Επιστημονική Εταιρεία Πολιτικής Οικονομίας, σ. 397-411.

Μαυρουδέας, Σ. (2016), “Η χρηματοπιστωτικοποίηση, η μετατροπή της εργασίας σε κεφάλαιο και η ελληνική περίπτωση”, *Τετράδια Μαρξισμού*, τεύχ. 1, Καλοκαίρι, σ. 187-206.

Πουλιαντζής, Ν. (1981), *Οι τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό*, Αθήνα, Θεμέλιο.

Πουλιαντζής, Ν. (2001), *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, Αθήνα, Θεμέλιο.

Σακελλαρόπουλος, Σ. (2014), *Κρίση και κοινωνική διαστρωμάτωση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*, Αθήνα, Τόπος.

Τζαρέλλας, Δ. (2014), *Εγκώμιο της βίας. Δοκίμιο πολεμικής*, Αθήνα, ΚΨΜ.

VanOverveldt, J. (2012), *Το τέλος του ευρώ*, Αθήνα, Μεταίχμιο.

Χάρβεϊ, Ντ. (2011), *Το αίγισμα του κεφαλαίου και οι κρίσεις του καπιταλισμού*, Αθήνα, Καστανιώτης.